

A MAI KOR ÉPÍTÉSZETÉNEK IRÁNYELVEI

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVEK során az építészet terén nagy horderejű változások mentek végbe, amelyeknek mindnyájan szemtanúi vagyunk. Szembeötlők ezek az átalakulások elsősorban az épületek külső megjelenése tekintetében, ahol azok — most csak röviden, az egészen felületes szemlélő szemem át nézve és csak külsőségeikben leírva — abban nyilvánulnak, hogy a háború előtti időkben alkalmazott architektonikus elemekkel gazdagabban, avagy mérsékeltebben tagozott homlokzatok eltűntek, és ezek helyét síma, nagy, nyugodt falfelületek foglalják el, rajtuk nagyméretű ablaknyílásokkal. A falsíkok összefoglalt, egységes épülettömböket határolnak körül, melyek egyszerűek és osztatlanok. A történelmi tagozatok helyett a homlokzatokon a különféle vakoló- és burkolóanyagok természetes és változatos technikáit találjuk, valamint a környezetbe beleülő színhatásokat; a részletképzésbe való ehnerülés helyett pedig a tömegplasztikát. Látunk különleges alakulatokat is: vékony pilléreket, alátámasztás nélküli merésznek tetsző kiüléseket, aminőket a régebbi szerkezetekkel megoldani nem lehetett, össz megjelenés tekintetében a régebbiekhez viszonyítva ez épületek könnyedebbek, aminek révén valami jóleső közvetlenség benyomását keltik.

Amíg nagyközönségünk néhány évvel ezelőtt ezeket a különleges alakításokat mint szokatlanokat, idegenkedve nézte, és érthető módon nehezen akart megválni a megszokott formákban tartott homlokzatoktól, addig ma már az idevonatkozó irodalom tanulmányozása, valamint ismeretterjesztő előadások és kiállítások felvilágosításai nyomán, végül gondolkozásmódjának és lelkivilágának természetszerű átalakulása következtében lényegesen közelebb jutott a mai építészetben észlelhető eme új jelenségekhez, sőt amit a tapasztalatokból határozottan meg lehet állapítani, kezdi azokat megkedvelni is.

Legyen szabad jelen rövid közlemény keretében egyrésztől rávilágítanom azokra a szempontokra, amelyek a korszerű építészet előállításában szerepet játszottak, másrésztől megkísérelnem az itt figyelembe jövő egynémely kérdés tisztázását.

Időszerűnek vélem ezzel most foglalkozni, és pedig két okból: egyrésztől, mert ez a periódus immár másfél évtizedre visszatekintő múltja alatt annyit termelt — jót és rosszat, helyesen és hibásan értelmezettét egyaránt, — hogy bőségesen megvan a lehetősége annak, hogy ezek nyomán eléggé tisztult megállapításokat leszűrhessünk; másrésztől, mert a jelenlegi sajnálatos pangás idejét célszerűen vélem felhasználhatni arra, hogy elősegíttessék a közönségnek — úgy az érdeklődők-

nek, mint az építeni szándékozónak — az a törekvése, hogy az itt előadódott eltérő nézetek, sőt sokszor egyenesen ellentétes felfogások tisztázásával helyes ítéletet tudjon formálni és biztos álláspontot elfoglalni, és ezzel mintegy szellemileg is felkészüljön a már mindnyájunk által annyira várt termelő, illetve építő esztendőkre.

Az ÉPÍTÉSZET TERÉN az utolsó időkben keletkezett átalakulások éppúgy, mint az a sok minden változás, amely a festészet, plasztika, zene, irodalom és színművészet terén napjainkig bekövetkezett, korántsem önkényesek, nem egyes építők szeszélyeiből, vagy egyes országok különleges szokásaiból adódtak, hanem a fejlődés természetes folyamányai voltak, és azok gyökerei a kor felfogásáig nyúlnak le.

Régi igazság, hogy minden alkotás saját korának felfogását tükrözi vissza és ez alól az építészet sem lehet kivétel. Ha tehát meg akarjuk állapítani a mai építészet jellemző vonásait, úgy meg kell néznünk, hogy a mai kor felfogásából eredő mely befolyások hatottak annak kialakulására?

A XX. század első három évtizedét, de kivált a háború utáni éveket a technika nagyfokú fejlődése jellemzi, amely fejlődés az összes tudományágakra egyebek között oly értelemben is hatott, hogy megkönnyítette és meggyorsította azok eredményeinek elterjedését és megismerhetését, valamint könnyű szerrel hozzáférhetővé tette azokat a legszélesebb rétegek részére. A technikai haladásnak eme ponton közreható eszközei voltak: a közlekedési eszközök rohamos fejlődése, a hírszolgálat megegyeszerűsödése és meggyorsulása, gyors és könnyed hangbeli közvetítés a rádió révén, optikai közvetítés a mozgóképek révén, sőt ajtónk előtt kopogtat immár a televízió, vagyis a távolballátás közvetlen megoldása is.

Mindezen eszközök segítségével sokan és könnyen tudnak az ismeretek nagy tömegéhez jutni. A technika fejlődése ilyesformán tehát intenzívebb szellemi életet idézett elő, amely intenzitás azután a szellemi életben koncentrátságot eredményezett: a sok ismeret gyors elsajátítása révén ugyanis hamarosan rászoktunk a tömör gondolkozásra, vagyis a lényeges kiemelésére és a felesleges mellőzésére. Hozzászoktunk pedig ehhez nemcsak a szorosán vett tudományos gondolkodás terén, de az egész életmenetben: a mindennapi munkában, a társalgásban, a levelezésben, az életmódban, sőt az örömek élvezetében és a fájdalmak elszenvedésében is. Az azelőtti hosszas és terjengős gondolatmenetet felváltotta egy erősebb ütemű tempó, mely gyors menetében mindenütt a lényegeset keresi meg, azt megragadja és a lényegtelenet kirekeszti.

Ez a tömör gondolatmenet és a koncentrátságra való törekvés nyilvánult meg a mai kor építészetében is, ahol az elsősorban úgy az alaprendezés, mint a külső formák tekintetében egyaránt kifejezésre jutó egyszerűsége vezetett és pedig azért, mert az egyszerűség keretében a lényegeset mindig jobban ki lehet hangsúlyozni, mint a komplikáltban.

A mai építészet egyik fő jellemvonása, az egyszerűség, tehát lélektanilag levezethető és annak eredete nem gazdasági okokban, vagy-

is nem a háború utáni elszegényedésben, pénztelenségben keresendő. Ezt a téves felfogást különösen, régebben sokan vallották, és ha kevesebben, de még ma is vallják, és szinté mentségül hozzák fel a jelenlegi egyszerűbb formák, illetőleg kifejezésmódok számára a jelenlegi gazdasági helyzetet, amelynek folyományaképpen nem állott módjukban az építőknek a homlokzataikat és belsőiket jobban feldíszíteni; és hozzáfűzik, hogyha majd a gazdasági válság elmúlik, újra vissza fognak térni a régi díszes kiképzések.

Ez a felfogás, eltekintve a leegyszerűsödésnek már leírt lélektani okaitól, az itt felmerülő költségek tárgyilagos számbavétele mellett sem állja meg a helyét. A homlokzatokon azelőtt dívott gazdagabb kiképzések költségei az építkezés összköltségeihez viszonyítva nem jelentettek számottevő többletet, már csak azért sem, mert azok túlnyomórészen szurrogát anyagokból, gipszből, vakolatból, stb. készültek, és olcsón voltak beszerezhetők, illetőleg elkészíthetők. Ezekkel szemben a mai síma homlokzatok egyrésről megkívánják a jobb anyagból való kiképzést, vagyis tartósabb, ú. n. nemes vakolatokból, nem is említve a nyers téglavagy kőburkolatot; másrésről a precízebb és lelkiismeretesebb munkát, mert amíg a régebbi tagozott és sokszor agyondíszített homlokzatokon a figyelem éppen a kiképzés révén elterelődhetett a kivitelbeli fogyatékoságokról, addig az új síma homlokzatokon azok igen érzékenyen meglátszanak. Tehát pénzbeli megtakarításról itt nincs szó.

Hasonló az eset a bútorigarban is, ahol a bútorokat vásárló nagyközönség előtt jól ismert tény, hogy a tagozatokkal és díszekkel teleaggatott tömegbútorok nem drágábbak, mint a síma síkokból lelkiismeretes megdolgozással szolidan kialakított darabok, avagy hogy a rokokó vagy empire formákat utánzó karos díszes tömegcsillárok nem drágábbak, mint az újabban örvendetesen mindjobban elterjedő, szerény megjelenésű, geometrikus felületekkel kialakított, igen kedvező, szőrt fényt adó opálüveg lámpatestek.

Avagy egy példa a női öltözködés köréből: közismert tény, hogy az angol szabású ruha azért, mert mindennemű díszítéstől mentes, egyszerű és síma, semmivel sem olcsóbb egy feldíszítetté, mert teljes egyszerűsége folytán igen gondosan kell kiszabva és szabatosan kidolgozva lennie, valamint azért sem, mert elsőrangú anyagból kell készülnie.

Hogy az egyszerűsége való törekvés mennyire nem anyagi okok folyománya, mutatják a — főként a nyugati országokban lévő olyan újabb építmények is, amelyek nagyobb anyagi eszközök árán, kimondottan luxussal létesültek: még ezekben az esetekben is egyszerű, síma alakítások keletkeztek, és a rendelkezésre álló pénzt nem a díszítések és tagozások halmozására, hanem a jobb, nemesebb, esetleg különlegesebb anyagok alkalmazására, valamint a tartósabb és szolidabb kivitelre fordítják; vagyis amikor anyagban, kényelemben, berendezésben, sőt még helyben (térben) is szinte pazarlást észlelünk, ugyanakkor formákban takarékoskodást.

És hogy ez a kérdés teljesen ki legyen érvek tekintetében merítve, ide kell még jegyeznünk, hogy a háború utáni építkezésekről a leg-

kevésbé lehet megállapítani, hogy a veszett háború folyamánaképpen szűkös anyagi körülmények között készültek volna, sőt hamarabb állíthatjuk ennek ellenkezőjét. Eltekintve a háború befejezését követő 2—3 tényleg szűkös esztendőktől, — amikor még effektív építőanyaghiánnyal is kellett küzdeni — valamint nem szólva a mostani utolsó két évről, amelyek alatt az abnormális pénzhiány folytán az építőtevékenység valósággal lesovadt, az 1923—28. évek alatti fellendülés idejében — még ha ezt most utólag ál-fellendülésnek is tartjuk — bőségesen fordítottak pénzt úgy magánosok, mint közületek épületeikre, ez utóbbiak sokszor bőségesebben, mint a háború előtti, pontos állami költségvetéssel dolgozó békeévekben. A magánosok az infláció alatt vagyonátmentés céljából szívesen fektették tőkéiket épületekbe, közületek pedig a külföldi kölcsöneik révén számottevő összegekkel rendelkeztek építkezéseik céljaira. Ez természetesen nemcsak nálunk, de külföldön is így volt.

Nem lehet tehát a háború utáni kort úgy jellemezni, hogy az a formaképzést az elszegényedés folytáni kényszerű takarékoságból egyszerűsítette le.

A MAI KOR felfogásában gyökerezik építészetünk másik főtulajdonsága: a tárgyilagosság.

Tárgyilagosság alatt azt értjük, hogy az épület elsősorban a rendeltetését elégíti ki, ennek a célnak alá van rendelve minden egyéb szempont, és ez maradéknélkül és teljes őszinteséggel jut kifejezésre alaprajzban és külsőben egyaránt. Ez a cél a régebbi időkben is megvolt, de annak teljes kielégítését hátráltatták más, hasonlóképpen kielégítendő szempontok, így elsősorban a reprezentálásé, másrésről a formai követelmények előtérbe helyezése. Mindkét szempont elég súllyal esett latba ahhoz, hogy a legjobb esetben megalkuvás jöjjön létre a formai és tárgyi szempontok között.

Az EGYSZERŰSÉG és tárgyilagosság tehát a mai építészet két főtulajdonsága és ezeknek folyamánaképpen lett a mai építészet olyanná, mint amilyennek azt látjuk és ismerjük.

Eme építészeti iránynak sok jellegzetessége közül egyik tulajdonságára szeretnék most kitérni, amelynek révén annak termékei lényegesen eltérnek a múlt század második felében és a jelen század elején keletkezettektől. S ez az, hogy amíg az utóbb mondott épületeket, amelyek nagy tömegük révén Európa nagy-, közép- és kisvárosainak jellegét megadják, elmúlt korok építészeti formáival képezték ki, addig a mai építészet mellőzi a történelmi alakzatokat.

Szeretném bebizonyítani azt, hogy a mai építészetnek ez a tulajdonsága nem szeszély, nem önkényesség és nem a múlttal mindenáron való szakítás okatlan és eléggé el nem ítéhető gondolatából ered, hanem a természetes fejlődés rendjén következett el.

Mi is történt a múlt század második felében a romanticizmus befejezése óta?

Az épületeken, azok külsejében és belsejében megjelentek az összes régi korbéli történelmi stílusok reprodukált formái. így a román, gót,

renaissance, barokk, rokokó, újklasszikus és összes közbeeső stílusainak különféle árnyalatbeli változatai, és pedig nem is épületfajonként, hanem egyrészt építészetenként váltakozva, aszerint, hogy ki melyik stílusban mélyedt el, másrészt építteiként váltakozva, aszerint, hogy kinek melyik történelmi kor formái állottak közelebb az ízléséhez.

A történelmi stílusok e felelevenítése összefüggött azok akkori tudományos feltárásával, amelynek révén az elmúlt korokból származó sok értékes anyagnak jutottak birtokába és érhetően nagy kedvvel alkalmazták ezeket a formákat épületeiken, hiszen akkor az újdonság varázsával hatott az, hogy kipróbálják, vajjon az egyes újonnan emelt épületeken a különféle történelmi stílusok hogyan mutatkoznak?

Ebben az időben az alkotó építészek egyszemélyben az építőművészettörténet kutatói és tudósai is voltak: mindegyik elmélyedt egy-egy elmúlt korszak emlékeinek tanulmányozásába, felkereste a helyszínén eme épületeket, felmérte és felrajzolta magának azokat, alaposan tanulmányozva az architektonikus részletképzéseket is; és ilyenformán nagy tömegű formakincset szerezve meg a maga részére, mindjárt gyakorlatilag is felhasználta azokat az általa tervezett épületeknél.

Felesleges hangsúlyoznom, hogy ez a korszak — amelyet eklektikus k o m á k nevezünk — szintén egy történelmi kor volt, amelynek szükségszerűen el kellett következnie, de miután betöltötte a történelem által részére megjelölt idő alatt a rendeltetését, éppen úgy helyet kellett adnia az utána következő mai irányzatnak, mint ahogyan a régi stílusok sorrendben következőleg helyet adtak egymásnak.'

Amidőn tehát a továbbiakban arról lesz szó, hogy az eklektizmus kora lezárult, és annak irányában fejlődés többé nem várható, — megindokolom, hogy miért nem — úgy távolról sem kívánom eme kor építményeit aláértékelní, sem mint irányzatot, még kevésbé az abban keletkezett és különösen Magyarországon található igen magas abszolút építőművészi értékű alkotásokat.

A történelmi formákat utánzó eklektizmus kora a következő négy tulajdonságánál fogva nem maradhatott fenn a jelen század irányzata gyanánt:

1. Az épületeket egy kész, kiforrott és a maga kora számára kialakult formaköntösbe öltöztette be, tehát nem számolhatott azok mai különleges szükségleteivel. Ebből az következett, hogy a legtöbb esetben vagy engedni kellett a stílus kedvéért az épület szükségleteinek maradéknélküli kielégítéséből — amikor is jó stílusutánczat, de gyakorlatilag rossz épület keletkezett—vagy pedig az épület szükségleteit elégitették ki teljesen, amely megoldás viszont az illető történelmi stílus eltorzítására vezetett. Ha még oly építményeknél, amelyekhez hasonló rendeltetésűek a történelmi korokban is voltak, így pl. templomok és palotáknál a történelmi fonnák a most mondott veszély elkerülése mellett alkalmazhatók voltak is — kikapcsolva most azt, hogy az ily épület nem tünteti fel a mai kornak már tárgyalt alap jellemvonásait, — annál nehezebben képzelhető el a történelmi formák alkalmazása, mennél újszerűbb rendeltetésű a feladat. Hogy csak egy szempontra utaljak, egy iskolánál, egy kórháznál, egy lakóháznál, egy hivatalnál ma egyaránt

ana törekszünk, hogy mentől több fényt és jobb szellőzést biztosító nagyméretű ablakfelületet létesítsünk. Egy ily megnyitott homlokzatú falat nem lehet történelmi köntösbe öltöztetni, hiszen a nyílások és a falsíkok aránya ezen egészen más, mint a historikus épületeken, ahol sokkal nagyobb falfelületeket, sokkal több arcintektonikus elemet és kiképzést készítettek és sokkal idesebb és kevesebb ablakokat alkalmaztak, nem is szólva áruházaokról, gyárépületekről, amelyeknek olykor egész falai kell, hogy üvegből készüljenek.

2. A történelmi formákat felhasználó eklekticizmus az ő különleges és sokféle rendeltetésű épületeinek idegen jelleget adott és pedig először idegen kornak a jellegét, vagyis azét a korét, amelynek formáit alkalmazta, másodsor idegen rendeltetésnek a jellegét. Ez utóbbi tekintetében profán épületeknél legtöbbször a történelmi palotahomlokzat képét látjuk reprodukálva, aminek oka egyszerűen az, hogy a történelmi korokban főleg ezeknek a homlokzatai fejlődtek ki architektonikus hangsúllyal, ezek vonták magukra az eklektikus kor építésének figyelmét és ezeknek hatását igyekeztek épületeiken visszatükröztetni. Innen keletkeztek az összes európai metropolisoknak a múlt század második felében kiépült tömegbérháznegyedeiben vége nem látható hosszú utcáskorokban összezsúfolt különféle stílusú palotahomlokzat-imitációi és ugyaninnen a középületeknek palotahomlokzatok alakjában kiképezett példányai. Ez a gyakorlat, vagyis a történelmi palotahomlokzatoknak mindenféle fajtájú épületre való túltengő alkalmazása lassanként annyira átment a nagyközönség köztudatába, hogy ezeket nemcsak megszokta, de meg is kívánta, és pedig úgy magánépületeknél, vagyis lakóházépületeknél, mint középületeknél egyaránt. Hogy mennyire igaz ez, mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy az épületek majd minden fajtájának megnevezéséhez hozzáfűzik a „palota“ kifejezést. Így keletkeztek a „postapalota“ „pénzügyi palota“, „rendőrségi palota“, „fürdőpalota“, „Palota szálló“ és ezekhez hasonló torz elnevezések, amelyek közül a legkirívóbb a „bérpalota“, amely még szóelemzés szempontjából sem állja meg a helyét.

3. Bármilyen lelkiismeretes stílus tanulmányok árán oldattak légyen is meg az eklekticizmus során történelmi formákkal készült épületek, a dolog természeténél fogva hiányzott belőlük annak a kornak az igazi érzése és őszinte hangulata, amelyből a formák vétettek, aminek következménye azután az, hogy első pillantásra meg lehet különböztetni egy ily neohistorikus homlokzatot az igazi történelmi korútól.

4. Ma egészen más építőtechnikai eszközök állnak rendelkezésünkre, főleg szerkezetek tekintetében, mint a történelmi korokban, mikor a régi szerkezetek szoros összefüggésben állottak az akkor kialakult formákkal. Mai szerkezetek mellett régi formák és hangulatok vagy sehogy sem vagy csak mesterkéltén alakíthatók ki. Hogy erre nézve egy közelfekvő példát említsék fel, mindnyájan tudjuk, hogy a barokk kastélyok jellegéhez tartoznak a vastag falak, amelyeknek erősen bemélyített fülkéiben ültek az ablakok és amely faltömegeken nyugodtan és természetesen feküdtek a helyiségek stukkós boltozatai. Ma sem vastag falakat nem készítünk, sem boltozatokat; papírvékonyaságú falakkal és boltozatok nélkül pedig egy barokk kastély hangulatát nehéz el-

képzelné. Ha pedig mindenáron létre akarjuk ezt hozni, úgy álszerkezetekkel kell a falakat vastagabbaknak feltüntetni és rabitzból készült boltozati felületeket a mennyezetre felfüggeszteni.

Nem lehet egy korból pusztán a formákat kiszakítani, ellenben a szerkezeteket megmodernizálni, vagy megfordítva: nem lehet modern szerkezetekre történelmi formákat ráerőszakolni, anélkül, hogy abból esztétikai összeütközés ne állana elő!

ELMÚLT KOROK stílusainak Utánzása a történelmi időkben nem fordult elő, mert minden kor megalkotta magának a saját stílusát, és abban épített. A barokk korban nem jutott volna senkinek sem eszébe, hogy egy templomot román stílusban építsen, sőt ha egy román korban félbemaradt templomot be kellett fejezniük, azt csakis barokk stílusban készítették. Vagy: egy gót templomban a barokk időben mindig barokk stílusú oltárokat helyeztek el. Oly épületeknél, főleg templomoknál, amelyek hosszú évtizedeken át épületek, ami alatt a stílusok, ha csak árnyalatokban is, de változtak, minden időben épült szakaszon hajszálnyi pontossággal fel lehet ismerni az illető időnek a stílusármályátát, és egyik építő sem törekedett arra, hogy az elődje formáit folytassa.

A műemlékvédelemnek az elmúlt században volt egy oly periódusa, amelyben tévesen a túlzásig hangoztatott stíluszisztaság elve alapján állottak, és a főtörekvés az volt, hogy a műemlékeket a későbbi h^oátétektől megszabadítva, eredeti, ú. n. alapstílusokba állítsák vissza. A mai helyes felfogás szerint ezt már nem teszik, mert érzik, hogy minden építmény, vagy építményrészlet, amely a maga korának stílusát örökíti meg, igazi és őszinte alakzat, ami semmiféle együttesnek ártalmára nem lehet és azért azt sem eltávolítani, sem átalakítani nem szabad.

ÖSSZEFOGLALVA TEHÁT, a mai építészet az eklekticizmussal szemben mellőzi a történelemből reámaradt formákat és pedig azért, hogy alkotásait korának felfogásából fakadó egyszerűséggel és tárgyilagossággal tudja megoldani, amely megoldásban a történelmi fonnák és keretek, mint az imént felsorolt pontokban láttuk, akadályul szolgáltak.

Az eklekticizmustól a mai felfogásig nem ugrásszerűen jutottunk el, hanem fokozatos átmeneti periódus révén, melynek során érdekesen bontakozott ki a mai felfogás utáni törekvés.

Már az eklekticizmus vége felé jelentkeznek ennek nyomai, és pedig elsősorban a tárgyilagosságra való törekvés. A múlt és jelen század határán már feltűnnek ennek dogmái, nevezetesen, hogy az épület elsősorban gyakorlati rendeltetését elégítse ki, ehhez idomítandók a formai megoldások; juttassa a külsőben kifejezésre a rendeltetést; készüljön a fejlődő technika által kitermelt szerkezetek teljes és maradéktalan felhasználásával, s ezzel mutassa meg híven keletkezésének korát.

Ezek a szempontok eleinte nehezebben és több kötöttséggel érvényesültek, később szabadabban.

Azokat, akik ebben az irányban úttörők voltak, éppen nekünk, a mai építészgeneráció tagjainak kell nagyon megbecsülnünk, mert sokkal nehezebb munkát végeztek akkor, amikor a történelmi formákkal való megkötöttség idejében a korszerű építészet szempontjait munkáikon érvényre kívánták juttatni, mint mi, akik részére ma a fejlődés eme terének kapui immár tárva állanak és csak haladni kell a tökéletesedés irányában a már megkezdett úton.

A korszerű építészet vezető gondolatainak kibontakozásánál az eklekticizmus vége felé két főirányzat volt.

Az egyik irány kompromisszumot kötött oly értelemben, hogy a történelmi stílusok kereteiben megtartva elégíti ki az épület gyakorlati követelményeit. Ez a törekvés szülte meg ezt a hibás, de indokolható kifejezést: „modern történelmi stílus“ (például „modem-román“, „modem-renaissance“, „modem-barokk“, stb). Annál is inkább érthető volt ez a megjelölés, mert az ezirányban dolgozó építészek a történelmi formák közé egyéni részleteket is kevertek.

Az eklekticizmus ismertetésénél négy pontban már rámutattunk az eme felfogásból eredő nehézségekre, s arra, hogy ez a kompromisszum tartós eredményekre nem vezetett és ezért nem volt állandósítható.

Ennek az iskolának az volt az elve — s ebben már kétségtelenül haladás észlelhető, — hogy az épületnél első és legfontosabb a rendeltetés helyes és teljes kielégítése lévén, meg kell keresni a történelmi stílusok sorából azt, amely a legjobban teszi lehetővé a szóbanforgó épület helyes megoldását, és ezt azután olyképpen alakítani, vagy ha úgy tetszik, továbbfejleszteni, ahogy azt a feladatunk kívánta. Ennek az iskolának kiváló mestere volt nálunk néhai Pecz Samu, aki az ő ízig-vérig modem rendeltetésű épületeinek homlokzati köntöseként abból az elvből kiindulva választotta a középkori formákat, mely szerint a középkori kiképzés sokkal kötetlenebb és alakíthatóbb, mint az antik, illetve az ebből levezetett renaissance stílusok, és ezért az ő speciális feladatainak megoldására alkalmasabb. (Központi vásárcsarnok, Műegyetemi könyvtár, Országos levéltár, számos üzemi és ipari épület.)

A másik irány elhagyva a történelmi kereteket, önálló és egyéni formaképzést alkotott. Ennek során most már szabadon idomultak a formák az épület rendeltetéséhez és struktúrájához, és semmiféle megkötöttség etekintetben már nem állott fenn. Ezt az irányt nevezték az 1900-as évek elején „modem“ irányzatnak, amely nagy lépést jelentett a haladás tekintetében. (Amsterdam: Börze [Berlage], Bécs: postatakarékpénztár [Otto Wagner].)

Ez az egészen helyesen megindított törekvés — szerencsére csak átmenetileg — egyidőre kedvezőtlen irányba fordult.

Az irányzat kiváló megindítóinak az volt az intenciójuk, hogy tökéletesen meg kell oldani, és a külsőben helyesen ki kell fejezni a belsőt, és éppúgy őszintén meg kell oldani és megmutatni a szerkezeteket; hogy pedig ezen követelményeknek akadálytalanul eleget lehessen tenni, kellett a kötött történelmi formákat mellőzni, és új formákat keresni vagy alkotni. Ebből a helyes célkitűzésből a lényeg fokozatosan ki-

esett, ellenben bennmaradt az, hogy immár a történelmi formák mellőzhetőek és ezek helyett egyéni formák alakíthatók. Vagyis öncéllá vált az egyéni formák kitermelése, és a megoldásban azt a lényegét, amelyet azelőtt egy történelmi formalizmus szorított háttérbe, most az egyéni formalizmus homályosította el.

A helyesen megindított irányzatnak ez az elfajulása az eredeti célokból már nem látott mást, mint egy tökéletes szabadságot a formák kitalálásának tekintetében, ami azután, főleg a részletképzés terén a szecesszió néven ismert formai tobzódásra vezetett.

Ennek az irányzatnak a visszahatásaképpen a jelen század első tizedétől kezdődően érhetőleg még egyszer kísértett az eklekticizmus (neo-etdektidzmus), amely a szertelenségek helyében szívesebben látta a történelmi formákat; azonban érezhető volt már eleve, hogy ez nem tarthat soká.

A világháború után az építőtechnika nagy fejlődése, az új szerkezeti lehetőségek, az új feladatok, végül azok tökéletes kielégítésének parancsoló volta úgyszólván világszerte egy tisztult irányba állította át az építészet fejlődését — nem is annyira „át“, mint inkább „vissza“: nem új irányzatba, hanem újra annak a törekvésnek az egyenes folytatásába, amelynek tervszerű kibontakozását az eklektikus kor vége felé már megtaláltuk, és amely irányzat nyugodt fejlődését csak időlegesen zavarta meg az egyéni és szertelen formaképzés túlzott előtérbe való nyomulása.

Hozzájött még eme törekvés vezető elvének, vagyis a tárgyilagosságnak érvényesüléséhez a mai kor felfogásából eredő másik tulajdonság: az egyszerűségekre való törekvés, amelyről már részletesen szóltunk.

BEFEJEZÉSÜL a történelmi formáktól való eltávolodással kapcsolatban két téves véleménnyel szeretnék még foglalkozni, amelyek részben tetszetős, részben tendenciózus beállítás mellett könnyen találhatnak a nagyközönség soraiban hitelt.

Az egyik az, mely szerint, aki nem tervez vagy épít történelmi stílusban, az nem tiszteli a tradíciót.

Én egyenesen megfordítom ezt a tételt és azt állítom, hogy az az építész, aki a történelmi stílusokat úgy keletkezésük, valamint a mögöttük rejlő világnézet, mind végül formaképzés szempontjából nemcsak érti, hanem érzi is, sohasem fogja magának azt a bátorságot venni, hogy ezeket az általa megértett, átértett és tiszteletben tartott történelmi stílusokat profanizálja azzal, hogy azok formai eredményeit a mai, egészen más struktúrájú feladatokra ráhúzza.

Ezzel tartozik a történelmi tradícióknak.

Mint jó építész pedig tartozik a saját épületeinek azzal, hogy azok megoldását ne nehezítse meg egy tehertétel felvállalásával: a történelmi stílusokba való beöltöztetéssel.

Nem véletlen, hogy a korszerű építészet úttörései egybeesnek az építőművészet-történelmi kutatások tudatos és intenzív éveivel: mentői behatóbban kutatják ugyanis a történelmi múlt épületeit, azok stílusait, és azokat a szempontokat, amelyeknek kapcsán ezek előállottak, annál

világosabban kiadódik, hogy ezeknek rendszerei és formái a mai feladatokra nem illenek, tehát nem is használhatók fel.

A történelemből tanulunk kell, azonban nem úgy, hogy annak számunkra idegen formáit lemásoljuk, hanem:

1. tanulunk kell építészeti gondolatokat, megoldásokat, ötleteket, amelyekben a háromezer éves építészettörténeti múlt nagyon gazdag.

2. Tanulunk kell esztétikát és önfegyelmet, amelyre annál nagyobb szükségünk van, mennél inkább távolodunk el a múlt kötöttséget adó formáitól, és mennél inkább járunk önálló utakon. Mert itt is érvényesül az az igazság, hogy a fokozott szabadsággal a fokozott felelősség is jár.

Egy, a történelmi múlt hagyományai által fegyelmezett építész sokkal biztosabban fog haladni e mai kor új útjain, mint az, aki ezeket a tanulmányokat nélkülözi.

A MÁSIK TÉVES VÉLEMÉNY AZ, hogy a történelmi formák elmaradása és a mai kor jellegének és felfogásának az egész vonalon való érvényre juttatása révén az építészetben el fognak tűnni az egyes nemzeteknek a hagyományai, miután ezeket éppen a történelmi korok örökítették meg; ennek folyományaképpen pedig hiányozni fog a mai építészetben a faji jelleg, vagyis végeredményben a mai építészet nemzetközi lesz.

Ebben a tekintetben a helyzet a következő:

Minden stílus nemzetközi volt abban az értelemben, hogy miután egy időben az összes országokban mindenütt ugyanazok az eszmék és felfogások uralkodtak, az azok nyomán keletkezett művészi termékek, mint eme eszmék vetületei, szükségszerűen hasonló jellegűek voltak; nemzeti volt pedig abban az értelemben, hogy az egyes országok népeinél e megegyező alapkereteken belül, tudat alatt, mindig kiütközött az egyes népek sajátossága, amely a vérmérsékletükből, a klímából, a különleges szokásokból, az életmódból és a hagyományokból adódik, mint ezeknek eredője.

A XIV. században Európaszerte a gót stílus uralkodott; a gót stílus nemzetközi volt, és mégis mennyire más volt a francia gót, az angol gót, a német gót vagy a déli népek gótikája, a spanyol és az olasz.

A mai stílus is egy történelmi stílus — t. i. azzá lesz az idők múltán — és így az is éppen úgy alakul ki, mint az elmúlt stílusok, azoknál sem nemzetközibb, sem nemzetibb nem lesz. Alapjellege mindenütt az egyszerűség, a feladatok világos megoldásában jelentkező tárgyilagosság és az őszinteség, de emellett minden nemzetnél megtaláljuk annak faji jellegét, amelyet az építész, akár akarta, akár nem, átültetett az alkotásába. Sőt csakis ez esetben nyilvánul meg az illető nép jellegzetes tulajdonsága az építményen a maga őszinteségében, ha t. i. az építész szinte tudat alatt és minden mesterkéeltség és erőltettség nélkül leheli azt rá.

Ezt a jelleget akkor lehet jól felismerni, ha különféle nemzetek hasonló korbeli munkáit egymással összehasonlítjuk, amikor is könnyen megállapíthatjuk, hogy pl. a német építészet jellemvonása a nagy, összefoglaló, egységes harmónia; a hollandiaié a festőiesség, az angolé

a tartózkodó nyugalom, az északi népeké (dán, svéd, norvég) a klasszikus nemesség, a franciáé a fesztelen ötletesség, a svájcié a szolid önmérséklet, az osztráké a választékos ízlés és elegancia. És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen megegyezik a külföldieknek rólunk való megállapításaival — hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, valamint a színes és festői hatások utáni törekvés jellemzi, amely tulajdonságok teljesen megfelelnek a mi alaptermészetünknek, és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Aminthogy nincs okunk arra, hogy a mai korszerű irányba való átállítása miatt az építészetnek, mint művészetnek jövője iránt aggódjunk, éppúgy nem kell annak elnemzetietlenedésétől sem tartanunk, és nem kell a magyar építőművészet jelenét és jövőjét azoktól a törekvésektől féltanünk, amelyek azt a mai, immár szinte világszerte általánossá lett irányban akarják fejleszteni, mert ez a fejlődésnek a természetes vágánya, amelyre nekünk is rá kell állnunk.

Vajmi kevésre becsüli nemzetének erejét az, aki a haladást és a nyugati kultúrközösségbe való beleilleszkedést csak a nemzeti sajátosságának feladása árán tudja elképzelni!

KOTSIS IVÁN